

e-Kitaplar ve Kütüphaneler

Öz

e-Kitap, en geniş anlamıyla elektronik ortamda erişilebilen metinleri tanımlamakda kullanılır. Bu geniş tanım çerçevesinde CD-ROM'da saklanan ya da Web üzerinden erişilen bir yayının da e-kitap sayılır. Bu örnekler de aslında e-kitapların oldukça uzun yıllardır piyasada olduğunu gösterir. Bu yıllar içinde değişim geçiren e-kitap günümüzde e-kitap okuyucuları kullanılarak okunabilen metinler halini almıştır. Bu değişim sadece e-kitap okuyucularının değil kullanılan standartların da çeşitlenmesini doğurmuştur. Evrensel bir e-kitap standardına doğru gidilmeye çalışılırken bir yandan da değişik pazarlama trendleri piyasada yerini almaya çalışmaktadır. Bunların arasında en kayda değerleri NetLibrary ve Questia gibi ticari dağıtımcılardır.

Bu makalede e-kitabın bugüne kadar geçirdiği aşamalar, son ulaştığı durum, piyasadaki belli başlı firmalar, ürünleri ve fiyatlandırma politikaları ile e-kitabın akademik kütüphanelerde nasıl kullanılabileceği ve kütüphane hizmetlerinde telif hakları, kullanım/erişim biçimleri ve doğabilecek problemler açısından nasıl değişikliklere sebep olabileceği anlatılacaktır. Son olarak yakın gelecekte bu alanda beklenen gelişmelere de yer verilecektir.

Abstract

E-book, in its broadest meaning, has been defined as a text accessible in electronic medium. Based on this definition, either a publication stored on a cd-rom or accessed through the Web can be considered as an e-book. These examples show that e-books actually have been available for years. The e-books, evolving over years, became texts readable on e-book readers. This evolution triggered not only the variation in the e-book readers, but also in the standards used. While a universal e-book standard has been emerging, different marketing trends have been taking place in the e-book market. Among those trends, the most significant ones are the distributors such as netLibrary, Ebrary, and Questia.

This paper will discuss the stages through which e-book has evolved, its latest situation, the primary distributors in the e-book market, their products and pricing policies, how e-books can be used in an academic library context and how library services will be affected, based on copyright issues and usage/access methods. Finally, the improvements in the foreseeable future will be discussed.

Giriş

Son yıllarda sıkça duyulan kağıtsız dünya, sayısal yayıncılık kavramları kendilerini kütüphanelerde e-dergi ve e-kitap olarak göstermekte ve bu yayın türleri ile ilintili pek çok yeni konu, tartışmaları ve araştırmaları yönlendirmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sayısal kaynak dermeleri oluşturma ortak çabası, beraberinde ulusal konsorsiyumlar oluşturularak ortak e-kitap alımı gereğini doğurmuştur. Bu ulusal bazdaki çalışmalar sürerken, uygulamacı kütüphanecilerin e-kitabın dünden bugüne geçirdiği aşamaları, son ulaştığı durumu, piyasadaki belli başlı firmaları, bu firmaların pazarladıkları ürünlerini ve fiyatlandırma politikalarını yakından tanımaları ve e-kitabın akademik kütüphanelere girişine yönelik kütüphane hizmetlerinden telif haklarına, kullanım/erişim biçimlerinden doğabilecek problemlere, kapsamlı bir hareket planı oluşturmaları gerekmektedir. Bu makale e-kitaplarla yeni tanışan uygulamacı kütüphanecilere, karar verme mekanizmasında yer alan kütüphane ve üniversite yöneticilerine gerekli temel bilgiyi sağlamayı amaçlamaktadır.

Tanımlar

Daha fazla ilerlemeden öncelikle e-kitap nedir konusuna açıklık getirmek faydalı olacaktır. Farklı kaynaklarda farklı tanımlar bulmak tabii ki mümkündür. Bu makale için çok sayıda tanımlar arasından sıkça kullanılan üç tanesi seçildi:

- Bir kitabın çevirimiçi gösterimi olan sayısal objedir¹;
- Sayısal dağıtım amacıyla sayısal formata çevrilmiş referans kitabı, ders kitabı, ticari kitap gibi her türlü yayınlanmış materyaldir²;
- Basılı kitabın bilgisayarda ya da özel tasarlanmış el araçlarında okunabilen sayısal versiyonudur³;

Literatürde sıklıkla kesin olmayan ve birbiriyle uyumsuz terimlerin kullanılmasının e-kitaplar konusunda kavram karışıklığına sebep olduğu ve bu durumun mevcut sorunların çözümünü engellediği belirtilmektedir⁴. Bugün e-kitap terimi sıklıkla sayısal kitap anlamı dışında e-kitap okumada kullanılan ürünler için de kullanılmaktadır. Bu ürünler karşımıza yazılım ve donanım olarak iki başlık altında çıkmaktadır. Piyasadaki ürün çeşitliliği yaşanan bu karmaşayı arttırmaktadır. Bu makale kapsamında e-kitap terimi sadece emetin olarak yayınlanmış kitaplar için kullanılacaktır.

Bu tanım çerçevesinde cd-rom’daki bir ansiklopedi ya da Web’de HTML olarak yayınlanan bir kitap da e-kitaptır ve e-kitap aslında bizler için o kadar da yeni bir kavram değildir⁵. Sadece yeni yeni, teknolojik gelişmelere ve roman türü yayınları kapsamına almaya başlamasına bağlı olarak e-kitaba ilgi dünyada artış göstermektedir. e-Kitapların sanıldığı kadar yeni olmadığını hepimizin aşına olduğu bir iki yayın ile örneklemek yerinde olabilir:

- Oxford English Dictionary on CD-ROM 1992’de ilk kez yayınlanmıştır.
- Encarta Encyclopedia ilk kez 1993’de cd-rom’da yayınlanmıştır.
- 1995-1996’den beri Encyclopedia Britannica CD’de yayınlanmaktadır.

¹ 1.the electronic book exchange system web site

² NetLibrary web sitesi: <http://www.netlibrary.com>

³ Concise Oxford English Dictionary

⁴ The Battle to Define the Future of the Book in the Digital World

⁵ e-books by Andrew Cox and Sarah Ormes

e-Kitabın tarihçesi⁶

Yukarıda verilen 90'lı yıllara ait örneklerin ötesine geçilerek 70'lerden günümüze uzanan dönem incelenirse kapsamlı bir tarihçe oluşturulabilir:

1970'ler – Project Gutenberg 1972'de Michael Hart tarafında Illinois Üniversitesinde 10,000 kitaplık bir sayısal halk kütüphanesi oluşturma hedefi ile başlatıldı. Proje bugün de sürmektedir. <http://promo.net/pg>

1987 – Eastgate Systems tarafından Afternoon adlı hikaye diskette yayınlandı

1990 – Serendipity Systems PC-Book isimli ilk e-kitap programını yarattı

1992 – DOS tabanlı e-kitaplar Windows uyumlu edisyonlara çevrildi.

1993 – BiblioBytes İnternette e-kitap satmak için ilk siteyi kurdu

1994 – e-Kitap formatı text'den HTML'e değişti

Fiction Works isimli ilk e-kitap yayın şirketi kuruldu.

1998 – NuroMedia ilk elde tutulabilen e-kitap okuyucusu, Rocket'ı piyasaya çıkardı.

NetLibrary kuruldu.

1999 – Ebrary kuruldu

Simon & Schuster kitaplarını ilk aynı anda elektronik ve basılı yayınlayan firma oldu

OUP bazı kitaplarını NetLibrary üzerinden İnternete açtı.

İlk e-kitap konferansı National Institute of Standards and Technology tarafından düzenlendi.

2000 – **Mart** Stephen King Bag of Bones adlı kitabı 48 saatte 500,000 e-kopya sattı

Ağustos Microsoft ilk e-kitap okuma yazılımı olan Microsoft Reader'ı kullanıma açtı. Amazon ile Microsoft e-kitap satmak için güçlerini birleştirdiler

Kasım Gemstar RED1100'ı satışa çıkardı.

2001 - **Ocak** Adobe e-kitap okuma yazılımını piyasaya sundu, Random House e-kitap yayınlamaya başladı.

Ağustos Penguin e-kitap kısmını açtı

2002 – **Ocak** OCLC NetLibrary'yi satın aldı

---

⁶ <http://books.guardian.co.uk/ebooks/story/0,11305,627231,00.html>

e-Kitapların Sınıflandırılması

e-Kitaplar özelliklerine göre değişik şekillerde sınıflandırılabilir. Bir örnek olması için burada biz ekitabın nerede depolandığı ve ne şekilde okunduğu üzerinden bir sınıflama yapacağız:

1. **İnternette indirilebilir e-Kitaplar:** Kitap içeriği İnternet üzerinden okuyucunun bilgisayarına indirilir. İndirilmesini takiben okunabilmesi için Adobe Reader, Microsoft Reader gerektiren e-Kitaplar yanında, PDF olarak ya da HTML olarak da okunabilecek e-Kitaplar bulunmaktadır. Amazon.com'dan ve ya Barnes and Nobles'dan bu şekilde Adobe Reader ve Microsoft Reader'a okunmak üzere e-Kitap alışverişi yapılabilmektedir.
2. **Özel tasarlanmış okuma araçlarına yüklenebilen e-Kitaplar:** Bir bilgisayardan bağlantı kablosu ile bu okuma araçlarına yüklenebilen e-Kitaplar. Özellikle kütüphanelerde, satın alınan REB1100, ebookman ya da PDA (Personal Digital Assistant) türü araçlara kütüphanenin lisanslı e-Kitapları yüklenir ve kitap okuma aracı ile beraber ödünç verilir.
3. **Web erişimli e-Kitaplar:** Sağlayıcının Web sitesinde yayınladığı ve ücret karşılığı erişilen e-Kitaplardır. Bu modelde okuyucu süresiz erişim isterse ekitabı satın alabilir. Ebrary, Questia, NetLibrary gibi firmalar bireylere ve/veya kütüphanelere bu hizmeti sunmaktadırlar. Kütüphaneler basılı kitaplarda olduğu gibi bu e-Kitapları da ödünç verebilmektedirler.
4. **Print-on-demand books:** Kitap içeriklerinin PDF, Postscript, ya da Tiff dosyası olarak depolandığı, yüksek hızlı ve yüksek kaliteli sayısal yazıcılara bağlı bir sistemden istek üzerine tek ya da çok sayıda basılabildiği kitaplardır. 300 sayfalık bir kitap 1 dakikadan az sürede basılabilir ve 5 dakikadan az sürede ise ciltlenerek hazır hale gelir. Kitabın yaşam süresinin, out-of-print kitap kalmaması gibi şekillerde daha iyi kontrol altına alınması ve daha yüksek fiyat/fayda oranı sağlanabilmesi yayıncılara avantajlar sağlamaktadır. Replica Books ve Ingram Lightning Source bu sistemi uygulamaktadırlar.

Yazılımlar

Microsoft Reader 2.0:⁷

Microsoft e-Kitap yayıncılığına girmemiş olmamasına ve e-Kitap okuma araçları üretmemesine rağmen e-Kitap piyasasında önemli bir güçtür. Yazılım:

- Ücretsiz, <http://www.microsoft.com/reader> sitesinden indirilebilir. Kurulması kolaydır.
- Windows tabanlı masaüstü, dizüstü ve cep bilgisayarları ile uyumludur.
- ClearType teknolojisi ile LCD ekranlarda %300 okunaklılık artışı ve font büyütme imkanı verir.
- Kişisel kütüphane oluşturma ve yönetme imkanı vardır.
- Highlight (metin seçme), bookmark (sayfa işareti), not ekleme, çizim ekleme, sözlük, find (bul) özellikleri içermektedir.

Adobe eBook Reader 2.2:⁸

Glassbook yazılımını satın alarak Adobe eBook Reader'a çeviren Adobe Microsoft'a rakip olmuştur. Yazılım:

- Ücretsiz, <http://www.adobe.com/products/ebookreader/> sitesinden indirilebilir. Kurulması kolaydır.

⁷ <http://www.microsoft.com/reader/>

⁸ <http://www.adobe.com/products/ebookreader/>

- Windows veya Mac tabanlı masaüstü ve dizüstü bilgisayarları ile uyumludur.
- Cooltype teknolojisi ile LCD ekranlarda yüksek okunaklılık sağlar.
- Kişisel kütüphane oluşturma ve yönetme imkanı verir.
- Highlight (metin seçme), Not ekleme, sharpen (görüntü netleştirme), rotate (görüntüyü döndürmek) özellikleri içermektedir.

e-Kitap okuma araçları

Fiziksel anlamda ciltli bir kitapla bir diz üstü bilgisayar arasında ağırlığa ve şekle sahip e-kitap okuma araçları kaliteli görüntülemeye sahip taşınabilir araçlardır. 5-20 kitap arası içerik saklama kapasiteleri vardır. Fiyatları 100 ila 1000 dolar arasında değişir. Kimisi daha önce PC'ye indirilmiş olan kitabı bağlantı kablosu ile yükler. PC'deki kitaplar kodlu (encryption) olduğu için aktarılmadan okunamaz. Kimisi ise modem ya da ethernet portu aracılığı ile kitabı direk İnternet üzerinden indirir. PC'ye gerek kalmaz. Bu teknoloji yeni modellerde yaygınlık kazanmıştır. Kablosuz teknolojinin hepsinin yerini alacağına kesin gözü ile bakılmaktadır.

Gemstar (<http://www.gemstar-ebook.com/ebcontent/devices/default.asp>)

Piyasada REB1100 ve REB1200 olmak üzere iki modeli vardır. Kasım 2000'de piyasaya sürülmüşlerdir. REB1100 ince ciltli kitap büyüklüğünde olup 20-40 saat kullanılabilir. 8MB belleğinde 8000 sayfa saklayabilmektedir. Siyah beyazdır. Fiyatı 300 dolar civarındadır. REB1200 ise kalın kapaklı kitap büyüklüğünde olup 5-10 saat kullanılabilir. 8MB'de 5000 sayfa saklayabilmektedir, renklidir. Fiyatı 699 dolardır. Penguin Putman'dan Prentice Hall'a kadar pek çok yayınevinin kitaplarının yanı sıra NY Times on the Web, Highlights of Wall Street Journal Online, Newsweek, Fortune, Time Business Week, Computer World de indirilebilmektedir.

Franklin Electronic Publishers (<http://www.franklin.com/ebookman>)

Piyasaya ebookman 900, 901, 911 olmak üzere 3 modelle girmiştir. Daha geniş olan ekranı ve 50 dolar civarında bir ek paket ile ekitabı sesli okuyabilme özelliği ile diğerlerinden ayrılır. MP3 dosyası saklanıp, çalınabilir. Takvim, hesap makinesi gibi ek araçları vardır. Fiyatları 130 ile 230 dolar arasında değişmektedir.

GoReader (<http://www.goreader.com>)

Özellikle öğrencileri hedefleyen bir üründür. Geliştirilmiş bir cep bilgisayarı gibidir. Ama 1150 dolar civarındaki fiyatı ile piyasada büyük bir talep oluşturamamıştır.

Kütüphanelerde e-kitap

e-Kitap yayıncılığındaki büyüme kütüphaneler için yeni çabaları, yeni politika gereksinimlerinin yanında yeni kolaylıkları da beraberinde getirmektedir. e-Kitapların %50 teknoloji, %50 kültür oldukları düşünülürse, bilgisayarlı teknoloji kısmını tartışıp, toplumu e-kitap konusunda eğitecek ve bir kültür oluşmasını sağlayacak olanlar kütüphaneler ve kütüphanecilerdir.

Farklı tür e-kitaplar kütüphanelerde farklı kullanımlar bulmaktadır:

Web-erişimli e-kitaplar ve Kütüphaneler

Web üzerinden erişimli e-kitapların deyince aklımıza NetLibrary, Ebrary gibi isimler gelmektedir. Bu agregatör (tümleştirici) firmaları aşağıda daha detaylı olarak inceleyeceğiz. Bu tür e-kitapların kütüphanelere sağladığı artılar şöyle sıralanabilir:

- Gecikme ve ceza söz konusu olmaz
- Kitap iadesi olmaz
- Rafa geri yerleştirme olmaz, raf okuma yapılmaz
- Envanter kontrolü yapılmaz
- Kayıp ya da hasarlı kitap durumları yoktur
- 24x7 hizmet verilir
- Daha az teknik servis gereksinimi vardır (ör: etiket, barkod, güvenlik şeridi)
- Tam metin içinde kelime taraması kütüphane referans hizmetlerine kolaylık sağlar
- Kapsamlı kullanım istatistikleri sayesinde koleksiyon geliştirme amaçlı değerli bilgiler edinilir.

e-Kitap okuma araçları ve Kütüphaneler

e-Kitaplarla kütüphanelerin etkileşimlerinin bir şekli okuma araçlarının dolaşıma çıkması şeklinde olmaktadır. Bunun kütüphaneye raf yeri kazandırmak ve hizmet süresini 24 saate çıkarabilmek gibi faydaları vardır. Ayrıca kütüphanenin yeni teknolojileri benimseyip uygulamaya koyması kendilerine büyük prestij kazandırmaktadır. Bir dersle ilgili tüm rezerv materyallerinin aynı alete yüklenmesi gibi yenilikçi uygulamalar da kütüphane tarafından geliştirilebilir. Kullanıcılar, e-kitap okuma araçları yaygınlık kazandıkça, kendilerine bir tane satın almayı düşünebilirler ve direk olarak da kütüphane kataloğundan kitabı indirebilirler. Tabii tüm bunlar bir noktada da yayınevlerinin kütüphanelerin ihtiyaçlarına yanıt verecek şekilde lisans ve satın alma proseslerini yeniden şekillendirmelerini gerektirir. Dezavantaj olarak ise bu formatlardaki kitap sayısının sınırlı oluşu, yükleme sürelerinin uzunluğu, araçların pahalı oluşu sayılabilir. Son olarak kataloglama açısından ek bir yük getirmektedir. Her ekitabın yanı sıra araç da kataloglanmaktadır. Kullanıcılar Web OPAC üzerinden e-kitap ayırtacakların ekitabı değil yüklü olduğu aracı ayırtmak durumundadırlar.

e-Kitapların Dolaşımı

Yukarıda da belirtildiği gibi kimi e-kitaplar yüklü oldukları okuma araçları ile beraber ödünç verilmekte, kimileri off-line ödünç verilmekte süre dolunca da otomatik kullanıcının makinesinden silinmekte, kimileri ise çok kullanıcı lisansları doğrultusunda ödünç alınmadan web üzerinden görülebilmektedirler.

e-Kitapların Kataloglanması

Elektronik kitapların genel koleksiyona entegrasyonunu sağlamak için kütüphanelerin bu kaynaklara ait bibliyografik bilgileri MARC kayıtları gibi standart formlarda tutmaları gerekmektedir. Bu aynı zamanda kütüphanecinin iş akışı içinde, örneğin sipariş, ödeme, kataloglama ve ödünç verme işlemleri için de kolaylık sağlayacaktır. Ekitaplar için eğer okuma araçları kullanıyorlarsa yukarıda da belirtildiği gibi hem donanımının, hem de e-kitabın kendisinin kataloglanması gerekmektedir. Donanımın kataloglanması için genel eğilim ek kitap adından sonra “Elektronik kitap” açıklaması konmaktadır. Okuma araçları genellikle birden fazla kitap içerdiğinden her kitap için ayrı ayrı konu başlığı vermek mümkün olmamaktadır, kütüphaneler konu başlığı yerine “elektronik kitap” notu koymaktadırlar. e-Kitapların kataloglanmasında MARC21 formatı kullanılmaktadır, bazı e-kitap sağlayıcıları kendi e-kitaplarının MARC kayıtlarını sağlamaktadır, MARC kaydı sağlanmayan e-kitaplar için standartlar geliştirilmektedir. Bu konuda kaynak olarak OCLC’ye bakmak yararlı olabilir. Genel eğilim; yer numarasında (099 alanı) eBook xxx, edisyon kaydında (250 alanı) eBook ed., fiziksel tanımlama (300 alanı) ve konu (650 alanı) alanlarına elektronik kitap

olduğunu ve erişim (753) alanına da elde okuma cihazı ise ne tür bir donanım olduğu yazılmaktadır. Standartlar konusunda Open eBook Forum çalışmalar yürütmektedir.

Telif Hakları ve e-Kitaplar

Sayısal Haklar Yönetimi (Digital Rights Management) elektronik yayınların entellektüel mülkiyet haklarının teknolojik olarak korunması sistemi olarak tanımlanabilir. Sistem üreticileri bu teknolojiyi kullanıcıyı sınırlamadan sayısal hakların korunması ve yasal olmayan kullanımların engellenmesi şeklinde duyurmaktadır. Amaç kesme, kopyalama, çoğaltma, ekranı indirme, e-mail ile başkasına gönderme gibi kullanımları sınırlamaktır. DRM yazılımı geliştiren firmalar arasında Adobe (PDF Merchant), ARTS Security, ContentGuard, Digital Goods DRM, DMD Secure, dotEncrypt, InterTrust Commerce Edition, Microsoft Windows MediaOS, PDF Protector, PersonalPublisher, Reciprocal Digital Clearing Service, SealedMedia, SecuraBook eBook Server sayılabilir.

ABD’de 1998 yılında Sayısal Milenyum Telif Hakları Yasası (DMCA) kabul edilmiştir. DMCA yasasında kütüphaneleri ilgilendiren en önemli bölüm, online servis sağlayıcısı olarak kütüphanelerin kullanıcıların yasal olmayan kullanımlarına karşı sorumluluklarının ve ödemeleri gereken tazminatların kütüphanelerin lehine düzeltilmiş olmasıdır. Ancak kütüphanelere de bazı sınırlamalar getirmektedir. Pek çok lisans anlaşmalarından aşına olduğumuz; kütüphane çevrimiçi içeriğe müdahale edemez, kopyasını alamaz, tanımlanan kullanıcı dışında başkalarına kullandıramaz, kar amacıyla kullanımına izin veremez, içerikle gelen yazılımı değiştiremez, kullanım bilgileri telif hakkını elinde bulunduran tarafından gizlilik esasına bağlı kalınarak görülür, gibi hükümler içermektedir. Yasa elektronik yayınlar yanında müzik ve görüntü kayıtları üzerinde de ayrıntılı olarak durmaktadır.

Türkiye’de ise en son üzerinde değişiklik yapılan ve 2001 Mart ayında yürürlüğe giren Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nda elektronik yayınların telif hakkı konusunda net bir ifade yer almamaktadır. Ancak web sayfası tasarımı ile ilgili olarak, sayfayı oluşturan kişinin yaratıcılığı, fikri bir emek ürünü olarak kabul edilerek fikir ve sanat eserleri kanununun korunması altına girebilir. Web sayfası içeriğinde yer alan görüntü, yazı ve hareketli nesnelerin de eser niteliği taşıyarak yasadaki işlenmiş eser grubuna girmesi mümkündür.

Kültür Bakanlığı Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü tarafından sürdürülen yönetmelik çalışmasının içeriği şöyle özetlenmektedir; “ bir eserin aslını veya çoğaltılmış nüshalarını, kiralamak, ödünç vermek, satışa çıkarmak veya diğer yollarla dağıtmak hakkı münhasıran eser sahibine aittir. Bu hakkın nasıl kullanılacağı, örneğin kütüphanelerde kiraya verilen eserlerden yararlanacak kişilerden alınacak ücretlerin tespiti, bu ücretlerin eser sahiplerine nasıl iletileceği gibi hususlar..” Burada daha çok fotokopi yoluyla çoğaltma üzerinde durulmakta, elektronik haklardan bahsedilmemektedir.

Şu durumda ülkemizde elektronik kitapların telif hakları ile ilgili özel bir yasa yoktur. Ancak Ulaştırma Bakanlığı bünyesinde kurulan İnternet Kurulu tarafından Hukuk Grubu kurulmuştur. Ayrıca kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla Dış Ticaret Müsteşarlığı başkanlığında oluşturulan Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu ve TBD bünyesinde kurulan Bilişim Hukuku Çalışma Grubu İnternet ile ilgili düzenlemeler konusunda çalışmalar yapmaktadır.

e-Kitap sağlayıcıları

e-Kitap için oturmuş bir müşteri talebi oluşmamış olmasına rağmen, pek çok büyük yayıncı firma e-Kitap işine girmektedir, pek çoğu da var olan e-Kitap departmanlarını kapamaktadır. Random House, Penguin, Simon & Schuster, HarperCollins, ... bu işe yeni soyunan yayıncılar arasında sayılabilir. Time Warner ise ipublish ile 2001'de bu kola da el atmış ve aynı yılın ilerleyen aylarında umduklarını bulamadıklarını belirterek ipublish'i kapatmışlardır.

Yayıncılarla beraber kütüphanelere basılı kitap sağlayan aracı firmalarda bu belirsizliğe rağmen kendilerini değişikliğe adapte etmektedirler. Özellikle Baker & Taylor 2002 başında eContent Distribution (eD) operasyonunu başlatmıştır. Bu amaçla başlangıç olarak 7 yayıncı firma ile anlaşma imzalamıştır. Bu firmalar arasında Idea Group Publishing, Palgrave Macmillan, Taylor & Francis sayılabilir. 18 firma daha eD'ye katılmak üzeredir. ED hizmetine katılan kütüphaneler istedikleri kitapları seçip satın alabilecek ve kullanıcılar ise kütüphanenin web sitesinden bu kitaplara ulaşabileceklerdir. ED güvenli çevrimiçi erişim, koleksiyon içi dolaşma, tam-metin tarama, kullanıcının bilgisayarına off-line ödünç verme, güçlü raporlama gibi özellikleri ile sayısal bir kütüphane kimliği göstermektedir. B & T ayrıca 2001 yılından beri NetLibrary kitaplarını satmaktadır.

Blackwell Book Services Mayıs 2001'den beri NetLibrary kitaplarını satmaktadır. 40,000 üzerinde e-Kitap Collection Manager veritabanında yer almaktadır. Basılı kitap sipariş edilir gibi bu 40,000 kitapdan da sipariş yapılabilmektedir. Marc kayıtları da gene Blackwell tarafından sağlanmaktadır.

Coutts Library Services'de NetLibrary ile güçlerini birleştirmiştir. Web tabanlı kataloglarında e-Kitaplarda yer almaktadır. New Title Plan (NTP) ile müşterilerine yeni e-Kitapların duyurusunu yapmaktadır. e-Kitapların Marc kayıtlarını sağlamaktadır. Ayrıca Coutts üzerinden Ebrary için ANKOS üyelerine yönelik yaz ortasından beri süren bir deneme başlatılmıştır.

E-Kitap satım/dağıtım sürecinin bir ayağı da uluslararası web tabanlı kitapçılardır. Bu perakende kitapçılara örnek olarak Barnes and Noble ve Amazon.com gösterilebilir.

Barnes and Noble Microsoft ve Adobe reader ve Pocket PC için ayrı üç dermeyi müşterilerine sunmuştur. EBookstore'dan kitap seçme, satın alma işlemleri tamamen çevrimiçi yapılmaktadır. e-Kitapların çoğu ya basılamamakta, basılabilenler ise postscript dosyanın yapısı sebebiyle bazı printerlarda sorun çıkarmaktadır.

Amazon.com'da aynı şekilde e-Kitap ve dokümanları sitesinde ayrı bir başlık altında toplamıştır. Yine Microsoft ve Adobe reader ve Pocket PC için üç ayrı ebookstore açmıştır. Kitap linkleri satın almayı takip eden 60 gün süre ile aktif kalmaktadır. Kitap okuyucuya kayıtlı sanal kütüphaneye otomatik olarak kaydolmaktadır. Aynı şekilde yine bu kitaplarda basılamamaktadır.

Her iki firma da henüz e-Kitap okuma araçlarına uygun e-Kitap pazarlamamaktadırlar. Kurumsal satın almalara uygun olmayan satış prosedürleri kütüphaneleri zorlamaktadır.

e-Kitap sağlayıcılarının son ayağı ise NetLibrary, Questia, Ebrary, Safari Books Online, Books24x7 gibi agregatör (tümleştirici) firmalardır. Değişik pazarlama modelleri ve hedef kitleleri ile 2 ila 4 yıldır piyasada yer almaktadırlar.

NetLibrary

Bu firmalar arasında NetLibrary Ağustos 1998'de kurularak ilk olma özelliği kazanmıştır. 1999 yılı içinde 602, 2000 yılında 4,814 akademik kütüphane NetLibrary'ye erişmekteydi. Ayda binin üzerinde kitap dermeye eklenmekteydi. Herşey başarılı giderken dot-com pazarındaki genel çöküş NetLibrary'yi de iflasa süreklemiştir ancak 2002 başında OCLC NetLibrary'yi satın almış, gerekli fonu sağlayarak NetLibrary'yi kurtarmıştır.

NetLibrary'de şu an 40,000'in üzerinde e-kitap bulunmak ve 5,500 üzerinde kütüphane bireysel veya konsorsiyumlar aracılığı ile sistemi kullanmaktadır. ABC CLIO, Cambridge University Press, H.W. Wilson, John Wiley, Rowman & Littlefield Publishers, Routledge, The MIT Press, Yale University Press gibi pek çok yayıncı ve Amerikan Library Association, American Mathematical Society, Brookings Institution gibi kurumlarla birlikte çalışmakta ve dermeye sürekli kitap eklenmektedir. Son olarak Gale Grubu danışma kaynaklarının çoğunu netLibrary üzerinden kullanıma açacağını duyurmuştur. Kitaplar daha çok işletme, bilgisayar, eğitim, hukuk, sağlık, insani bilimler, fen ve teknoloji alanlarında yoğunluk göstermektedir.

NetLibrary'nin windows stilinde bir okuma yazılımı vardır. 3 ekranlı bu yazılımda bir ekran içindekiler sayfasına, bir ekran kullanıcı notlarına, 3. ekran ise kitabın kendine aittir. Kütüphane basılı kitap satın alır gibi istediği e-kitapları seçer ve satın alır, bu kitaplar netLibrary server'ından hizmete sunulur. Bir kitabı aynı anda sadece bir kişi kullanabilir. Ödünç alınması durumunda kitap ikinci bir kullanıcı durumu anlatan bir uyarı mesajı görür. Kütüphaneye belirlenen ödünç alma süresi dolunca kitap otomatik olarak kullanıcıdan düşülür. Kitabın bütünü basılamaz. Basılmak istenirse telif haklarını anlatan bir uyarı çıkar. Sistem gerekli görürse işlem yapılmakta olan hesabı kısa süreli bloke eder. Kütüphane yönetiminin kullanımı için oluşturulan Library Resource Center, yönetim amaçlı istatistik raporları üretilmesi, ödünç verme süresinin belirlenmesi gibi konularda hizmet vermekte, yeni e-kitapların duyurusunu yapmakta, yönetim ve koleksiyon geliştirme açısından kolaylık sağlamaktadır.

Innovative Interfaces, 2000 Martında NetLibrary ile anlaşmaya varmış ve Innovative kütüphanelerince ek ücret istemeden kullanılacak bir entegrasyon ortamı sağlamıştır. Böylece netLibrary koleksiyonları kolayca erişilebilir, MARC kayıtlarını indirebilir. Tarama ekranlarına özel limitler eklenmiştir. OPAC gösterimi TOC ile güçlendirilmiştir. Innovative Interfaces, sağlama aşamaları ile ilgili olarak da çalışmalar yapmaktadır.

Mevcut katalog, kitap alınması halinde erişilebilecek 4000 bedava kitap dahil Title Select adlı derme geliştirme aracında müşteriye sunulmaktadır. Buradan direk sipariş de yapılabilmektedir.

NetLibrary'ye ait bir başka servis de web tabanlı ders kitaplarının yer aldığı Metatext (www.metatext.com)'tir. Ders kitapları basılılarına nazaran %25 civarında daha ucuzdur. Kitap rafı, ders ile ilgili bilgi, öğrenciler ile öğretmen arasında iletişim, metin işaretleme ve note ekleme gibi özellikleri olan bir sistemdir.

Kitap satın alma işlemi doğrudan yapılabildiği gibi, Ebsco, Blackwell gibi araçlarla da yapılmaktadır. Kitap fiyatları yayıncı liste fiyatlarına dayanmaktadır.

Satın alma için iki seçenek sunulmaktadır:

Yıllık servis ücreti seçeneği; satın alınan kitap ücreti artı kitap ücretinin %15'i kadar erişim ücreti ödenir, kitabı yenilemek için her yıl %15 erişim ücretinin ödenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde kitaba erişim bir yıl sonra kapatılacaktır.

Ömürboyu (lifetime) servis ücreti; satın alınan kitap ücreti artı kitap ücretinin %55'i ödenir ve kitaba ömürboyu erişim hakkı sağlanır.

Belirli bir limitin üzerine çıktığında indirim yapılmaktadır, örneğin toplam satın alınan e-kitap bedeli \$75,000 - \$199,000 arasına ulaştığında %2 indirim sağlanmaktadır.

Bireysel kullanım yanında konsorsiyum olarak ortak koleksiyon geliştirmeye de açıktır.

Ebrary

NetLibrary'nin iflas ettiği, Questia'nın sadece öğrencilere yöneldiği piyasa ortamında 1999 yılında kurulan Ebrary farklı pazarlama modeli ile yükselişe geçmiştir. Mali fonları McGraw-Hill Companies, Random House and Pearson plc. tarafından sağlanan Ebrary 130 kadar yayıncı ile partnerlik kurmuştur. Bunlar arasında Cambridge ve Harvard gibi önde gelen üniversite yayınevleri, John Wiley & Sons, Library of Congress, Taylor and Francis sayılabilir. Ayrıca Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası yayınları da Ebrary'ye yakın geçmişte dahil edilmiştir. İşletme ve ekonomi, bilgisayar ve teknoloji koleksiyonu güçlüdür, ayrıca eğitim, tarih, biyografya, klasikler diğer önemli konu başlıklarıdır. Şirket şu an 26,000 civarında kitabın kontratına sahiptir. Bunun 10,000 kadarı erişime açılmıştır.

Kullanım özellikleri şu şekilde özetlenebilir; kişiye özel kitap rafı oluşturma, işaretleme, bookmark'lama, not (annotation) ekleme, basma, kopyala/yapıştır gibi özellikleri vardır. Ayrıca Merriam Webster's ve Encyclopedia Britannica'da sistem içinden erişilebilmektedir. Ebrary dahilinde ayrıntılı kullanım raporu alma imkanı vardır; hangi kitapların kaç kez kullanıldığı, ne kadar basma veya kopyalama işlemi yapıldığı görülebilmektedir. Bu tür bilgiler koleksiyon geliştirme amacıyla kullanılabilir. Yüklenebilir MARC kayıtlarını sağlayan Ebrary pek çok WebOpac ile entegre çalışabilmektedir. Metin içinden seçilen kelime için katalogda başlık, yazar, ISBN taraması yapmak mümkündür.

Yıllık lisans ücreti ve kütüphane türüne bağlı kullanıcı sayısına (FTE'ye) göre hesaplanan kullanım ücreti ile tüm koleksiyona erişim, arama ve içeriği görme hakkı elde edilir. Yıl içinde koleksiyona yeni eklenen kitaplar ek bir ücrete tabii olmadan erişilebilmektedir. Bu modelle kütüphanelere kolay bütçeleme imkanı vermektedir. Lisans ücreti en az \$1,000 ve en çok \$9,500 olarak belirlenmiştir. Akademik kütüphaneler lisans ücreti FTE başına \$0.75'dir. Minimum ödenecek içerik kullanım ücreti \$1,000'dır. Ayrıca ebrary içerik kullanım adı altında bastırma ve kopyalama için akademik kütüphaneler için FTE başına \$0.75 ücret talep etmektedir Ancak bu ücretin ödenmiş olması kitabın tamamını bastırmayı veya kopyalamayı anlamına gelmez, telif haklarının izin verdiği ölçüde bastırma ve kopyalamaya izin verilir. Kullanılan ebrary reader bu durumu kontrol etmektedir.

Ebrary konsorsiyum indirimi uygulamaktadır:

250,000\$ ve üzeri alımlar için lisans ücreti %15 ve içerik kullanım ücreti %10 indirimlidir
500,000\$ ve üzeri alımlar için lisans ücreti %18 ve içerik kullanım ücreti %10 indirimlidir.

Coutts Library Services'in İngiltere, Avrupa, K. Amerika, ve Orta Doğu'da Ebrary'yi kütüphanelere satmak için anlaşması vardır. Halen bu Coutts ile konsorsiyum pazarlıkları sürmektedir.

Safari Books Online

O'Reilly Publishing ve Pearson Technology Group'un ortak yatırımı olan Safari Books, O'Reilly, Addison-Wesley, Cisco Press, Sams gibi yayınevlerinin 300 kadar kitabına abonelik sağlar. Teknoloji konulu danışma kaynakları ağırlıklı bir koleksiyondur. Daha çok akademik ve şirket kütüphanelerine yönelik ayrı edisyonları olduğu gibi ayda \$9.99'a bireysel abonelik de mümkündür. Akademik kütüphanelerde IT ders kitaplarına yardımcı kitap olarak kullanılabilir. Kitapların yeni baskıları çıktıkça abonelik dahilinde yıl içinde yenilerine erişim verilmektedir. E-kitapların genel özellikleri haline gelen kes-yapıştır, not ekle, kişisel kütüphaneni yarat gibi fonksiyonları vardır.

Fiyatlandırma oldukça karışıktır, kitap satın alma değil kiralama yöntemine dayanmaktadır. Her kitabın fiyatına göre bir puanı vardır, kullanıcı yıllık puan satın alır, puanına göre de her ay kiraladığı kitabı başka kitaplarla değiştirebilir.

Questia

Questia sosyal bilimler ve insani bilimler ağırlıklı 235 civarında yayınevinden 40.000 kitap ve 20.000 makale içeren bir çevrimiçi kütüphanedir. Özellikle bireysel tabanda öğrencileri hedeflemektedir. Öğrencilerin daha iyi makaleler yazmasına yardım etmeyi amaçlamaktadır. Örnek makale konu taramaları içerir. Aylık (\$20) ya da yıllık (\$150) aboneliklerle bireylere pazarlanmaktadır, kütüphane olarak abonelik mümkün değildir. Yeterli sayıda abone edinemediği için son dönemde şirket çalışan sayısını azaltmak zorunda kalmıştır. Bazı kullanıcıları sistemdeki bilginin güncelliğini kaybetmekte olmasından ve fazla derin olmamasından şikayet etmektedirler.

Kes/yapıştır, highlight (metin seçme), bibliyografya hazırlama, note ekleme, sözlük gibi ek özellikleri vardır. Kullanıcıya sadece 1 sayfa basma izni verir.

Gutenberg

Kitapların sayısallaştırılması konusunda ilk girişim olan ve 1971'de Illinois Üniversitesi laboratuvarlarında geliştirilmeye başlanan projenin amacı genel anlamda basılı kitabı koruma, halkın yararlanmasına sunma amacıyla bilgisayara aktarmak olarak özetlenebilir. Proje kapsamına alınan kitaplar Amerikan Telif Hakları yasasına göre üzerindeki telif hakkı kalkmış kitaplar arasından en popüler olanlardan seçilmektedir. Kitapların yayım tarihi genellikle 1923 öncesine aittir. Proje ile kitap bilgisayara kullanımı en basit formda aktarılır. Gutenberg Projesi Elektronik Tekst (Etext) olarak da adlandırılan sistemde, ASCII formatı kullanılmaktadır. Bu kullanımı kolaylaştırdığı gibi herhangi bir update, yeni özellikler ilave etme gibi zaman ve masrafi ortadan kaldırmaktadır. Geçen sene 3500 olan e-text sayısına her yıl 1,000 kitap eklenmesi hedeflenmektedir. Projede Charles Dickens, Alexandre Dumas, Jack London gibi yazarlar ve kutsal kitaplar yer almaktadır.

<http://www.gutenberg.org/> sitesinden mevcut e-tekst'lere **ücretsiz** erişim sağlanmaktadır. Ayrıca ftp olarak veya çeşitli Avrupa ülkelerinde mevcut mirror sitelere de ulaşmak mümkündür. Grafik, resim gibi materyallerin de eklenmesi ve ASCII formatının e-kitap formatına dönüştürülmesi için çalışmalar da sürdürülmektedir.

	netLibrary	Ebrary	Safari	Questia	Gutenberg
Tanım	Alanında ilk,	Genellikle son	IT alanında	Text book	Telif hakkı

	kütüphanelerle yakın ilişki içinde çalışıyor. OCLC	iki yılda yayımlanmış akademik kitaplar	uzmanlaşmış, üniversite ve iş dünyasına hitap eden kitaplar	konusunda uzman, koleksiyonu geniş	sona eren (1923 öncesi) kitapları sayısal hale getirip ücretsiz sunuyor
Başlangıç yılı	Ağustos 1998	Şubat 1999	Ocak 2002	Ocak 2001	1971
Kullanıcı hedefi	Akademik Kütüphaneler	Akademik Kütüphaneler	IT bölümleri, şirketler	Lisans düzeyi	Herkez
Konu kapsamı	İşletme, bilgisayar, eğitim, hukuk, sağlık, insani bilimler, fen ve teknoloji	İşletme, ekonomi, bilgisayar, teknoloji	Information Technology	Sosyal ve insani bilimler	Çoğunlukla edebiyat, felsefe, klasikler
Kitap sayısı	40.000	10.000	300	40.000 kitap, 20.000 makale	3300
Kullanıcı sayısı	Erişim sınırsız ancak bir kitabı tek kişi ödünç alabilir	Sınırsız erişim	Sınırlı	Kişisel bağlantı	Internet erişimi olan herkez
Artı özellikleri	Telaffuzlu sözlük, atıf, not alma.	Dipnot, işaretleme, sözlük, ansiklopedi, yeni eklenenler ücretsiz	Tarama, kes yapıştır, not ekle, kişiselleştirme	Kes yapıştır işaretleme, dipnot, sözlük	Yok
Kullanım Raporu	Ayrıntılı sağlanıyor	Aylık sağlanıyor	Sınırlı	Belirtilmiyor	Yok
Model	Satın alma, artı servis	12 aylık abonelik	Puan sistemi	Abonelik	Web üzerinde herkeze açık
Fiyat modeli	Kitap ücreti, artı yıllık %15 erişim veya %55 ömür boyu erişim ücreti. Çoklu alımlar için indirim.	yıllık lisans ücreti: FTE x 0.75\$, artı içerik kullanım ücreti: FTE x0.75\$	Kitap ve kullanıcı sayısına göre, en az 25 kitap, kişisel aylık \$10	Kişisel, aylık \$20, yıllık \$150 abonelik	ücretsiz

SONUÇ

Önemli olan basılı bir kitabın sayısal hale getirilmesi değil, ona artı değer katacak bazı özelliklerdir. Karşılıklı çalışabilirlik (interoperability), kütüphane kataloğuna entegrasyon, diğer e-kitaplara linkler, taranabilirlik, ve not alma bu özellikler içinde sayılabilir. Ayrıca sağlanması, kullanımı, ödünç verilmesi ve benzeri konularda henüz kabul edilebilir standartlar gelişmiş değildir. E-kitap marketinin gelişmesinde standartlar önemli bir rol oynayacaktır. Bir e-kitap belirli bir platformda çalışırken, diğeri başka bir platform gerektirmektedir. Kullanılan teknolojinin ve sınırlamaların her yayıncı tarafından farklı olması, karşılıklı çalışabilirlik (interoperability) sorunlarını ortaya çıkarmaktadır ve çözülmesi gereken önemli sorunlar olarak görülmektedir. DRM'in standartlaşması ve karşılıklı çalışabilirlik konusunda iki önemli girişim OpenEBooks Forum (OEBF) ve Uluslararası Digital Object Identifier for e-books (DOI-EB) tarafından yürütülmektedir ancak şu an için şirketler kendi teknolojilerini geliştirmeye devam etmektedirler.

Kütüphaneciler ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Kontrol mekanizmaları yayıncının isteğine göre şekillenmekte, yazılım ve donanımlar da buna göre geliştirilmektedir. Tüketici olarak kütüphaneler elektronik kitaplar üzerindeki bu sınırlamaları nereye kadar kabul edecekler, kitabı belirli bir süre kiralamayı veya okuduğumuz kadarına para ödemeyi, işbirliği yaptığımız kütüphanelere ödünç verme yasağını, kitabın parasını ödese bile birkaç sayfasının bile kopyasını alamayıp elle not alma yöntemini kabul edecek miyiz?

Kütüphanelerin ve kütüphane konsorsiyumlarının bu konuda işbirliği içinde olmaları çok önemlidir; Amerika'da bulunan Araştırma Kütüphaneleri Merkezi (The Center for Research Libraries) ortak koleksiyon geliştirme çabası içinde olan kütüphaneler için bir web sayfası hazırlamıştır, ANKOS'un da kayıtlığı olduğu merkez bilgilerinden yararlanılarak deneyim sahibi diğer kütüphanelerle irtibat kurulabilir. <http://www.crl.edu/info/ccd/ccdsurveytype.htm>

Sonuç olarak e-kitapların gelişimi %50 teknoloji, %50 kültür ve geleneklere bağlıdır. Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin okuyucuların alışkanlıkları, yaklaşımları, eğitimleri e-kitapların gelişiminde önemli rol oynayacaktır.

Yakın gelecekte e-kitapların basılı kitapların yerini alacağı olasılığı pek görünmemektedir.